

ПЕДАГОГІКА МИСТЕЦТВА І МИСТЕЦТВО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

УДК 37.017.7:008:371.1

*Лідія Хомич,
м. Київ*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ

У статті визначено поняття «формування громадянської культури вчителя» та компоненти змісту громадянської культури особистості. Охарактеризовано знання, що покладені в основу формування громадянської культури майбутнього вчителя. Зазначено, що громадянська культура формуються в процесі морального, патріотичного, соціально-економічного, правового виховання.

Ключові слова: *громадянська культура, професійна підготовка вчителя, зміст формування громадянської культури.*

На початку ХХІ сторіччя відбуваються динамічні зміни структури і якості людської цивілізації, зумовлені процесами децентралізації, демократизації, гуманізації, інформатизації, індивідуалізації. Зокрема, в «Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті» головною метою визначається створення умов для всебічного розвитку громадянина України, формування покоління, здатного до безперервної освіти, створення духовних цінностей, культури міжособистісних і міжнаціональних відносин. Тому одним із головних завдань сучасної освітньої системи є підготовка законослухняних громадян, патріотично відданих своїй державі, прихильних до загальноприйнятих норм поведінки, до морально-культурних цінностей при виконанні різноманітних функцій у сферах сімейно-побутових, міжнаціональних і міжособистісних відносин. Ці якості свідчать про сформованість громадянської культури особистості.

З огляду на викладене, вчитель має забезпечити формування громадянської культури підрастаючого покоління, його мета – сформувати в учнів комплекс громадянських якостей, глибоке

розуміння ними належності до свого народу, реалізувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення держави. Саме тому в процесі професійної підготовки майбутніх учителів необхідно акцентувати увагу на формуванні громадянської культури особистості, бо тільки вчитель, якому притаманні громадянські якості, зможе сформувати їх у своїх учнів.

У сучасній українській педагогічній науці проблема громадянського виховання особистості досліджується вченими в різних аспектах: філософсько-методологічному (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Г. Філіпчук, В. Шинкарук та ін.); психолого-педагогічному (Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневський, Ю. Руденко, В. Струманий, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, О. Киричук, К. Чорна й ін.).

Аналіз філософської і психолого-педагогічної літератури свідчить про неоднозначне трактування поняття «громадянська культура особистості». В сучасному суспільстві громадянську культуру характеризують як явище, де органічно зливаються політичні та правові, моральні та етичні, а також інші цінності, що створюють цілісну основу для усвідомлення особистістю цивільних прав та обов'язків. Відповідно, громадянську культуру визначають як систему історично сформованих, відносно стійких, що втілюють досвід поколінь людей установок, переконань, уявлень, зразків поведінки, що виявляються в безпосередній діяльності суб'єктів громадянського і політичного процесу, забезпечують відтворення життя суспільства й держави на основі наступності [5].

Нам імпонує визначення, здійснене через такі показники, як цілісність, структурність, фундаментальність. У ньому громадянську культуру визначають як інтегровану систему властивостей, яка характеризується рівнем сформованості соціально значущих громадянських якостей, набутих у результаті дії механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки та зовнішніх взаємин громадянської поведінки особистості в процесі її життєдіяльності та спілкування [2, с. 9]. Тому в педагогічній науці громадянську культуру людини визначають як складне психологічне утворення, засвоєну ним частку соціально-культурного досвіду [3].

Формування громадянської культури визначають як складний і багатогранний процес, зміст якого багато в чому залежить від характеру зв'язків і відносин індивіда зі своїм історичним минулим,

взаємодії з політичною системою, визначається станом і тенденціями реального розвитку соціально-політичного процесу в країні, а також від реалізації соціальних функцій суспільства й держави [4, с. 114]. Тому формування громадянської культури є складною системою соціальних зв'язків і відносин, у структурі якої виділяють об'єктивні, суб'єктивні, ситуативні механізми та політичну соціалізацію.

Таким чином, формування громадянської культури вимагає цілісного підходу, який передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, способів, форм і методів виховання на основі гуманістичного осмислення єдності внутрішнього світу особистості, взаємозв'язку загальнолюдських характеристик та індивідуальної неповторності [7, с. 129].

Вищесказане дає нам підстави характеризувати поняття «формування громадянської культури вчителя» як цілісний процес виховання в особистості гуманістичного ставлення до оточуючих її людей, держави, людства загалом, а також формування відповідальності, яка передбачає виконання державних і суспільних законів, правил життєдіяльності, розуміння соціальної взаємодії в суспільстві.

З урахуванням викладеного проаналізуємо зміст громадянської культури особистості. Компонентами її змісту, враховуючи цілісну основу громадянської культури, є соціально-економічні, політичні, правові та етичні знання. Вони формуються в процесі морального, патріотичного, соціально-економічного, правового виховання. Проаналізуємо, чому саме ці знання покладені в основу формування громадянської культури вчителя.

Культура людини визначається перш за все рівнем морального розвитку суспільства, що відображає ступінь засвоєння нею морального досвіду культури людства, готовністю до постійного самовдосконалення. Аристотель заснував систему, яка охоплює вічні питання моральної культури: природа і джерело моральності; розум і свобода волі як основи морального вчинку; сенс життя і вище благо; моральний вибір, заснований на знанні спільного.

Під впливом життєвого досвіду й морального виховання власної готовності до вдосконалення людина акумулює у своїй свідомості та поведінці досягнення моральної культури суспільства впродовж життя. Тому моральна культура відображає всю

життєдіяльність людини й суспільства, в ній переплітаються соціально-історичні, психологічні, національні особливості та інтереси. Вона проникає в усі сфери життя, її ціннісні орієнтири необхідні у вихованні, освіті, духовному житті особистості майбутнього вчителя.

Цінності – найважливіший компонент громадянської культури, процес її розвитку пов'язаний із зміною ціннісних орієнтацій. За допомогою ціннісних орієнтацій і цінностей культури в суспільстві формуються стандарти культурних оцінок, визначається ієрархія життєвих цілей і вибір методів їх досягнення. Система ціннісних орієнтирів є нормативно-рольовою основою поведінки людини. Саме тому кожна людина повинна зробити вибір свого життєвого шляху, визначити цілі та сенс своєї діяльності.

Система цінностей майбутнього педагога має формуватися в навчально-виховному процесі комплексно через наскрізні цивілізаційні цінності, які є невід'ємною складовою становлення цілісної особистості, серед них виділяємо загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні, особистісні, валеологічно-екологічні цінності.

У процесі навчання майбутній педагог має усвідомити, що пріоритет загальнолюдських цінностей закладається у стратегію й тактику розвитку сучасної системи освіти, серед них – віра, надія, любов, гідність, сумлінність, правдивість, досконалість, чесність, милосердя, життя, справедливість тощо. Загальнолюдські цінності спонукають майбутнього педагога до самореалізації, самовдосконалення, любові до професії, до оточуючої дійсності, до природи, допомагають розібратися в сенсі людського буття. Загальнолюдські ідеали базуються на основних правах і духовних цінностях. Загальнолюдський характер навчанню й вихованню надають знання про людську спільноту, її історію, народи, діяльність ООН та інших міжнародних організацій, що спрямовані на збереження миру.

Національні цінності виявляються в повазі до рідної мови, історії свого народу, його культурних традицій тощо і забезпечують як духовну єдність поколінь, так і процес формування національної самосвідомості, серед них – українська ідея, державна незалежність, почуття національної гідності, історична пам'ять, повага до державної символіки, любов до рідної культури, мови, традицій,

сприяння розквітові духовного життя українського народу тощо. Національні цінності базуються на світових цінностях і підпорядковані меті приєднання до загальнолюдської культури, оскільки нормальна національна самосвідомість вільно сприймає всі культурно-духовні цінності людства. Саме в такий спосіб поєднується загальнолюдське та національне. Сьогодні кожному зрозуміло, що взаємодія національного та загальнолюдського становить основу традицій формування духовного світу підростаючих поколінь у вихованні народу, незалежно від його національної належності.

Розвиток громадянських цінностей пов'язаний із вихованням у студентів глибокого почуття любові до України, її народу, формуванням якостей громадянина-патріота; передбачає формування високої правової культури, правосвідомості; стимулювання внутрішніх зусиль до саморозвитку й самовиховання. Серед провідних громадянських цінностей виділяють свободу, пошану до Закону, свободу слова, права людини, суверенітет особи, рівність громадян, самовідповідальність людини, толерантне ставлення, пошану праці тощо.

Важливе значення в розвитку особистості майбутнього вчителя мають сімейні цінності, серед них вчені визначають подружню вірність, піклування про дітей, піклування про батьків, демократизм стосунків, повагу до прав дитини і старших, гостинність тощо. Саме вони мають пронизувати зміст навчання й виховання студентської молоді.

Провідною цінністю у змісті навчання й виховання майбутніх учителів має визнаватися цінність особистості. У змісті навчання і виховання майбутніх педагогів пріоритетними мають бути цінності життєспрямованості й мотивації життєдіяльності, цінності сфери усвідомлення змісту, мети процесу діяльності, цінності реалізації процесу діяльності, цінності, репрезентовані індивідуальними якостями суб'єкта діяльності.

Серед валеологічно-екологічних цінностей, які необхідно формувати в майбутніх учителів у процесі навчання й виховання – єдність людини та природи, увага до власного здоров'я, прихильність до спорту й фізичної праці, здоровий спосіб життя, дбайливе ставлення до всього живого на Землі, відчуття краси

природи, оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі, участь у природоохоронній діяльності, пізнання й охорона довкілля тощо.

Важлива роль у формуванні громадянської культури вчителя належить соціально-економічній підготовці, що спрямована на засвоєння елементарних економічних знань і умінь, формування сучасного економічного мислення, свідоме включення в соціально-економічні відносини та відповідну практичну діяльність.

Формування громадянської культури вчителя передбачає також оволодіння політичними знаннями. Відомо, що політика є формою суспільної свідомості, вираження й забезпечення корінних інтересів суспільства, соціальних і національних груп у сфері внутрішнього устрою життя та міжнародних відносин. Тому важливо формувати в учителя політичну культуру та свідомість, оскільки політична культура – пласт загальної культури, який містить такі політичні цінності, як досвід, традиції, світоглядні орієнтації на демократичні форми життєдіяльності, права та обов'язки людини, гуманізм, справедливість. А політична свідомість неможлива без розвитку політичного мислення, здатності глибоко осмислювати політичні події, давати їм оцінку, робити правильні висновки щодо напрямків громадянського суспільного розвитку. В цьому контексті формуються патріотичні почуття – любов до малої батьківщини, шанобливе ставлення до національних традицій і культури, почуття гордості за свій народ. Патріотизм був і залишається моральним і політичним принципом, соціальним почуттям, зміст якого виражається в любові до своєї Вітчизни, відданості їй, в гордості за її минуле й сьогодення, прагненні та готовності її захищати. Отже, патріотизм має в своїй основі духовну й соціальну природу.

Морально-правові та політичні почуття є найважливішим елементом правової свідомості. Вихідним елементом правової свідомості є правові знання. Правова свідомість, правова грамотність стають дієвими силами, коли органічно взаємодіють із моральною свідомістю особистості. Основне призначення правової культури полягає в тому, щоб забезпечити мир і взаєморозуміння між різними соціальними, етнічними, віковими групами людей. У цьому аспекті ставиться завдання не тільки оберігати й розвивати культурну самобутність народу, етнонаціональний тип мислення, але і проводити постійне та планомірне співробітництво держави і громадських структур із метою залучення громадян, незалежно від

їх етнічних, релігійних особливостей у національно-культурну всеукраїнську спільність [6, с. 16-17].

Зміст професійної підготовки вчителя необхідно спрямувати на формування національної культури, яку розуміють як культуру нації – конкретно-історичної спільності. В сучасній науці суб'єктом національної культури є народ (етнос), а поняття «національна культура» та «етнічна культура» часто ототожнюються. В основі формування національної культури лежить досвід спільного проживання людей на суміжній території і спільність господарської діяльності, на базі якої складаються загальні риси (мова, спосіб життя, побутова культура, система уявлень), акумулюється культурно-історичний досвід народу, формуються його цінності та ідеали. Найбільшою національною цінністю є мова.

Отже, зміст формування громадянської культури вчителя у процесі професійної підготовки спрямований на зростання рівня національної свідомості, громадянської спрямованості та почуттів.

У сучасному суспільстві загострився ряд протиріч, зокрема, протиріччя між ростом національної самосвідомості, що сприяє відродженню національних культур, і фактичною неготовністю суспільства до позитивного сприйняття національного різноманіття нашого мультикультурного суспільства. Для цього необхідне вироблення взаємної терпимості, толерантності, а головною метою виховання толерантності в майбутнього вчителя є утвердження цінності людської гідності та недоторканності особи кожного.

Усвідомлення майбутнім учителем своєї приналежності до певної державно-громадянської спільності, конституційно закріплених за нею прав і обов'язків, себе як виразника національних інтересів своєї держави, шанобливого ставлення до державної мови і символіки проявляється через громадянську свідомість. Свідомість – це властивий людині спосіб ставлення до світу через вироблену суспільством систему знань, закріплених у мові [1, с. 299]. Громадянська свідомість допомагає людині визначити мету своєї життєдіяльності, регулювати свою поведінку та впливати на поведінку оточуючих її людей.

Прагнення вчителя глибше пізнати свою Батьківщину, осмислити її політичні, соціально-економічні, наукові та культурні досягнення, жити національними інтересами держави проявляється у громадянській спрямованості. Громадянську спрямованість

визначають як націленість людини на проблеми державного та цивільного життя [3, с. 29]. Формою суб'єктивного, безпосередньо пережитого ставлення людини до явищ навколишньої дійсності, до інших людей і їх вчинків, до самого себе та своїх дій є почуття [1, с. 266]. Цивільні почуття – це, перш за все, почуття любові до рідної землі, свого народу, його культури, почуття відповідальності за долю держави, її майбутнє, а також виконання правових і морально-етичних норм життєдіяльності людини. На цій основі виявляється громадянська рішучість людини.

Таким чином, сучасному вчителю необхідні нові знання про людину, про самого себе, про свої права й обов'язки, відкрите і критичне мислення, що сприяють формуванню громадянської культури. Тільки на основі складних багатогранних особистих якостей, серед яких виділяються громадянська спрямованість, громадянська свідомість, громадянські почуття, готовність брати участь у соціально-політичному житті країни має формуватися особистість вчителя в сучасному суспільстві.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 370 с.
2. Дерев'янюк Н. Теоретичні основи системного підходу до формування громадянської культури особистості / Н. Дерев'янюк // Наукові записки. – 2001. – №4. – С.7-13. – (Серія «Педагогіка»).
3. Іванчук В. Формування громадянської культури учнівської та студентської молоді у процесі навчання / В. Іванчук // Шлях освіти. – 2000. – №2. – С. 28-31.
4. Карпова Н.В. Политическая социология как элемент гражданской культуры / Н. Карпова // Вестник Московского ун-та. – 2003. – № 1. – январь-март. – С. 114-130. – (Сер. 18. Социология и политология).
5. Соловьев А. Культура гражданственности. К новой парадигме / А. Соловьев // Свободная мысль. – 1992. – №7. – С.61-71.
6. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнопедагогіка / Г. Філіпчук. – Чернівці : Зелена Буковина, 2002. – 488 с.
7. Чорна К.І. Основні пріоритети у вихованні національної самосвідомості і громадянської культури старшокласників / К. Чорна // Педагогіка і психологія. – 1994. – №1. – С. 125-131.

Лидия Хомич

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧИТЕЛЯ

В статье дано определение понятия «формирование гражданской культуры учителя» и определены компоненты содержания гражданской культуры личности. Охарактеризованы знания, положенные в основу формирования гражданской

культуры будущего учителя. Отмечено, что гражданская культура формируется в процессе морального, патриотического, социально-экономического, правового воспитания.

Ключевые слова: гражданская культура, профессиональная подготовка учителя, содержание формирования гражданской культуры.

Lydia Khomich

FORMATION OF TEACHER'S CIVIC CULTURE

The concept «formation of teacher's civic culture» have been defined in the article as well as components of content of personality's civic culture. Knowledge as a basis for the formation of civic culture of future teachers have been characterised. It is noted that the civic culture is forming in the process of moral, patriotic, social, economic and legal education.

Key words: civic culture, teacher training, the content of the formation of civic culture.

Одержано 09.11.2011 р.